

ד"ת אלו הנני מקדיש
לעילוי נשמת סבי מורי
הרב ר' דב-בר יוסיפון ז"ל,
טהור המידות וישר הדרך.
ממנו זכיתי ללמוד בימי חורפי
את ראשית עמלה
של תורה וגמרא.
ת.נ.צ.ב.ה.

"הילך" - עיון בשיטות הראשונים

הרב עדיאל בן פיזי

- א. מהלך הגמ' שקדם והוביל לסוגיית "הילך"
- ב. תמצית הסוגיא
- ג. שאלת בירור המקרה
- ד. "תנא תונא" ממשנתו- הבנות הראשונים
- ה. סיכום

א. מהלך הגמ' שקדם והוביל לסוגיית "הילך"

בדף ג. הובא דינו של רבי חייא לגבי מקרה בו הנתבע כפר בכל התביעה, ובאו עדים והעידו כי הנתבע חייב חלק מהתביעה. נמצא שיש לפנינו עדות על נכונות מקצת התביעה ולא הודאה אישית שלו על כך. חידש רבי חייא שגם בכהאי גוונא יחוייב הנתבע להישבע על מותר הסכום בו כפר (דין זה מכונה "רבי חייא קמייתא"). רצתה הגמ' לחזק ולאמת את דברי רבי חייא מהרישא של משנת "שניים אוחזין" וחשבה לזהות בה תביעה, כפירה, עדים על מקצת, לבסוף שבועה. אכן, הגמ' דחתה שאין משם ראיה והראיה

*. ברצוני להודות לחבורת שיעור ג', עמה זכיתי ללמוד סוגיא זו בזמן חורף התשס"ט ועמם ובזכותם התלבנו והצטרפו הדברים והיו למעט אור ודרך בסוגיא רחבה זו. כמו כן, ברצוני להודות ליואב יעקובסון, יוסף שיר ומשפחתו של הרב כנרתי נ"י שסייעו מאוד בהקלדת רוב מאמר זה, ועל כולם לרב רועי זק שלא חסך ממרצו בכל ספר זה ועמו במאמרי זה.

7. ויעויין במאמרו של הרב שמואל רקנטי על סוגיא זו, להלן.

שכן ניתן להביא ממשנתנו היא לטובת דינו השני של רבי חייא, דין "הילך"².

ב. תמצית הסוגיא

הגמ' (ב"מ, ד.ד-ד:) עוסקת בהרחבה בדין הילך. אומרת הגמ' "מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי אלא נ' זוז והילך", דהיינו שהנתבע טוען – קח לך³ סכום זה, עליו אני מודה ועל השאר להדי". בעניין זה נחלקו אמוראים. דעת ר' חייא היא שהנתבע חייב בשבועה, כמודה במקצת רגיל, מפני שהילך נחשב כמודה במקצת הטענה. לעומת זאת, דעת רב ששת היא שהנתבע פטור משבועת מודה במקצת, מפני שכיוון שאמר לו הילך, אזי אותו חלק של התביעה שמודה בו נחשב כמי שכבר לקחם המלווה [ויש מוחקים את המילה- 'המלווה'], ובחמישים הנותרים אינו מודה, ומשום כך אין כאן הודאה במקצת הטענה'.
ולכאורה קשה:

א « מה מקורו וטעמו של רב ששת? כיצד הגיוני שע"י ההילך נעלמת עובדת ההודאה המחייבת שבועה? מדוע שהילך יטשטש את עקבות ההודאה?

ב « אם הבנו את רב ששת, במה חלק ר' חייא? מהי נקודת מחלוקתם, וכיצד נסביר זאת בתוך לשון הגמ'?

2. במאמרנו זה ניגע בבירור מספר שאלות בתוך סוגיית "הילך" ולא נטפל בהבנת ה"תנא תונא" ל"הילך", שהיא נקודה מאוד קשה בהבנת הפשט, וכבר עסקו בה הראשונים.
3. מבחינה מילולית, עשויה המלה "הילך" להתפרש בשני אופנים: א) "הא לך" = זה לך, כלומר זה בשבילך, זה מגיע לך כחוב. ב) "הא לך" = זה שלך, כעין הפסוק "יהי לך אשר לך". ועיין בספר יוסף דעת (לרב יוסף בן-ארזא נ"ל), שהביא בשם הגר"א נבנצל שליט"א סימוך וראיה למשמעות זו בהילך מן הגמ' (סוטה יב:): לגבי בת פרעה, שאמרה ליוכבד "היליכי את הילד והניקהו ליי" ודורשת הגמרא הא שליכי- זה שלך.
לכאורה, שתי ההוראות הנ"ל בפירוש "הילך" עשויות להיות תלויות בשתי הדרכים – פקדון/הלוואה- שיורחבו לקמן.
4. עד כאן תמצית דברי הגמרא על גוף המחלוקת בהילך. מכאן ממשיכה הגמרא בראיות שונות.

ג» בירור המקרה: ע"מ ליישב את רב ששת ולהבין מחלוקתם יש לבחון מה המציאות עליה דיברו? מלווה/פיקדון, נותן/או מוכן לתת?

ד» שאלה נוספת בה התקשו ודנו המפרשים היא: מה מובנו של ה"תנא תונא" ממשנתנו? כיצד הקושי שהכשיל את הסיוע מ"שניים אוחזין" לרבי חייא קמייתא לא מכשיל את ה"תנא תונא" לגבי "הילך"?

ג. שאלת בירור המקרה:

1 • שיטת רש"י: הצמצום לפיקדון

רש"י (ד. ד"ה "והילך") מגדיר את הנדון של טענת הילך כך: "לא הוצאתים והרי הם שלך בכל מקום שהם". נשאלת השאלה, מה ההגיון או הרווח, לטובת הבנת רב ששת, ע"י צמצמנו את הדיון למקרה של הפקדה? ראשית, ננסה לבחון הגיון וסברות- לגבי דעת רב ששת, הפוטר דווקא בפיקדון, בהנחה שאכן כוונת רש"י לצמצם כאן את רב ששת. וניתן לבאר זאת בעזרת בחינה מדורגת של מקרים:

א» נבחן מקרה של שתי מכוניות ברחוב. א' תובע את ב' - החזר לי את שני הרכבים. ב' משיב- האחד שלך מאז ומעולם, קח אותו, והשני שלי מאז ומעולם - להד"מ. כאן פשוט וברור לכולם שאין שמץ של הודאה במקצת, שהרי לא ההודאה על האמת עושה אותי מודה במקצת אלא הודאה שאני חייב לשלם לך משהו שכעת שייך לי. ואילו כאן, ב' כפר למעשה בכל התביעה שהיתה כלפיו.

ב» נבחן מקרה של שתי תרנגולות משוטטות בחצר של הנתבע. התובע טוען- החזר לי את שתי התרנגולות שלי, והנתבע משיב- האחת ודאי שלך, קחנה, והשנייה שלי מאז ומעולם. שוב - לכאורה כפר בכל, שהרי אף החפץ שבתוך רשותו לא יחשב כהודאה אם איננו שלו, שהרי בטעות הגיע לשם.

ג» כנ"ל שתי תרנגולות, אולם לגבי האחת מודה הנתבע שגזל אותה ולגבי השנייה טוען שלי היא מעולם [בזה נסתפק הנתביבות ריש סימן פ"ז וע"ש].

ד» כאשר התובע טוען- קיבלת לשמור על שתי תרנגולות, החזר לי את שתיהן, והנתבע מודה שקיבל אחת ויחזירנה, אך את השנייה מעולם לא קיבל והיא שלו. גם במקרה זה יכולנו לומר בדיוק כפי שאמרנו לגבי המכוניות שבחוץ וכד', סו"ס גם כאן ההודאה על התרנגולות שצריך להחזיר למפקיד נחשבת לכאורה לכפירה גמורה, שהרי הוא כאומר- "אינני חייב לך כלום מכספי שלי".

כך סבר לכאורה רב ששת. חמישים זוז מתוך כלל התביעה מתבררים כתביעה מוטעית, שהרי הם עצמם היו ועודם של התובע. נמצא שהנתבע כפר בכל התביעה האמיתית (חמישים זוז)⁵.
לפי זה – במה חלק רבי חייא? ניתן לבאר את שיטתו בשתי דרכים :

א» אותו הפיקדון, אשר היה ועודנו שייך למפקיד, מצוי כרגע ברשותו של הנפקד הנתבע. אילו לא שהיה הנתבע מודה שחפץ זה לא יצא מן התובע, היה ממשיך הוא להחזיק בו ואף נאמן היה לכאורה שזה שלו, מכוח "חזקה שמה שתחת יד אדם הרי הוא שלו". נמצא שההודאה אכן מחייבת אותו להוציא את החפץ מרשותו ולהעבירו לתובע. אולם, לפי זה, יצא לכאורה שבחפצים שאין לגביהם 'חזקת מה שתחת יד אדם שלו', כגון עט, או כל דבר הראוי להשאיל או להשכיר, צריך ר' חייא להודות לרב ששת. אולם, יקשה לדרך זו שהרי סיוג זה לא נזכר כלל בדברי רבי חייא ברש"י או במפרשים.

ב» ואולם ניתן לבאר באופן שונה- היות ומדובר בנפקד, כלומר שומר, אשר יש עליו חובה להשיב את הפיקדון, מתרגם חוב זה לחוב ממוני. ומבחינה זו יתיישב ולא יקשה הקושי לעיל, שהרי אף בחפצים שראויים להשאיל ולהשכיר שבהם אין חזקה שמה שתחת יד אדם שלו, יש סיבה להגדירו, אליבא דרבי חייא, כמודה שבאמת חייב להשיב.

ולפי זה יתכן שר' חייא ורב ששת נחלקו בדיוק בנק' זו, האם נדרשת הודאה ממונית על חוב כספי, או שדי בהודאה על חוב השבה?

5. בחינה מדורגת כעין זו ראיתי בשם מו"ר הגר"מ שטרנברג שליט"א.

2 • עיון בשיטת רש"י

בד"ה חייב (בביאור דברי ר' חייא), רמז רש"י עוד להסבר דברי רב ששת באומרו מה ר' חייא לא סבר: "ולא אמרינן הני דקמודה בגוייהו הואיל ואיתנהו בעיינהו כמאן דנקיט להו דמי".

במבט ראשון, נראה כי רש"י שינה מהנראה לנו בפשט הגמ', שהרי מלשון הגמ' נראה שהנתבע הודה בני זוז של חוב ולגביהן אמר "הילך", ולא דווקא באותן מעות ההלוואה, ואילו רש"י העמיד, משום מה, במעות המקוריות של המילוח שלא נגע בהן, והרי הן שלך- אומר הנתבע- בכל מקום שהם.

השאלה הנשאלת: מה גורם לרש"י להיצמד למעות המקוריות, ואולי לכל משפחת הפיקדון ולא המילוח? מה באמת יסבור רב ששת במילוח רגיל ובמעות אחרים, האם יודה לר' חייא או לאו?

3 • דרך א' ברש"י

דרך ההסבר הראשונה בשיטת רש"י היא שפטור 'הילך' משבועת מודה במקצת לפי רב ששת, נאמר אך ורק בתביעת פיקדון או כעין פיקדון. ואכן- במעות אחרים (שאינם מעות ההלוואה/ההפקדה) יסכים רב ששת שעובדת הילך לא תשנה כלום מההודאה במקצת, וחייב שבועה. הרווח והיתרון בדרך זו הם, כמובן, יישוב הקושי הראשוני על רב ששת- כיצד מתעלם מן ההודאה שקדמה לאמירת הילך? כעת מובן שאכן רק בפיקדון פטר, משום שזו תביעה שגויה, כי מתברר שהממון שתבע התובע שייך לו כבר כעת, וכפי שהרחבנו בסברא זו לעיל סעיף 1, בבחינת המקרים המדורגת. ולכאורה כך יותר מתבקש להעמיד את סוגיית הילך, שהרי רוב המקרים בסוגייתנו עוסקים בפיקדון:

א» שטר "דקמודה ביה הילך" לפי רש"י הכוונה לקרקעות שהם כפיקדון, לצורך העניין (ד, : ד"ה "ועוד")

ב» 'הא כלים וכלים דומיא דכלים וקרקעות חייבי' – לכאורה הכוונה לפיקדון (שם בסוגיא).

ג» דיני הפרות בחיובי השומרים לפי רמי בר חמא (ה.)- ודאי עוסקים בפיקדון לשמירה, שהרי הפרות הופקדו לשמירה.

ד» תביעת הקונה עבד גדול והודאת המוכר בעבד קטן, המובאת לקמן (ק.) כדוגמא להילך, מתארת למעשה הודאה בפיקדון, שהרי מדובר שם לכאורה לאחר ביצוע המכר, כאשר הויכוח הנו רק לגבי איזה עבד נמכר.

הבנת לשון רב ששת לפי זה: "כיוון דאמר ליה הילך" – כאשר הודה ואמר הילך על הפיקדון, מתברר "שהני זווי כמאן דנקט" עוד קודם שתבע. בתוך דרך הסבר זו יש לכאורה שתי שיטות.

השיטה הראשונה היא הסברו של הר"ן **בדעת רש"י**, שמדובר במעות הפקדה שהם ככל פיקדון, שהרי אילו נפרש כפשוטו, שמדובר במעות הלוואה, יקשה מהגמ' בקידושין (מז.:-) הקובעת ש-"מלווה להוצאה ניתנה", ואם כן מעות הלוואה בעצמן זהות למעות אחרות ובמעות אחרות כבר נתבאר שאין הצדקה להיותו ככופר הכל בגין ההילך. רק הצבת הדיון בענין פיקדון יסביר את פטור הילך. אולם, לפי זה קשה מה פשר המילים "ולא הוצאתים" שמשמעם לכאורה- "עדיין לא השתמשתי", והרי בפיקדון לא רשאי כלל להשתמש? ויש מקום ליישב שכוונת דברי רש"י לומר- באותן מעות הפקדה לא נגעתי, דהיינו לא קניתיים בעקבות שליחות יד או שימוש בהן. יצוין, כי שיטה זו מתאימה, לכאורה, לגירסה בגמ' "כמאן דנקיט" ולא "כמאן דנקיט מלוה"⁶. כך אכן נאמר בתוס' הרא"ש, שלספרים דגרסי "כמאן דנקיט" ייתכן לבאר דווקא בפיקדון, ולכן מחקו "מלוה", שהרי מדובר במפקיד, ואכן מדברי רש"י (ד. ד"ה "חייב") נראה שזו אכן היתה גרסתו (ללא "מלוה").

השיטה השניה היא זו של הרשב"א, **הריטב"א** ו**הגהות אשרי**, שרש"י דיבר על מעות הלוואה שטרם השתמש בהם ולכן נחשבים, בשלב זה, כפיקדון. לפי זה, בין במעות פיקדון רגילים ובין במעות הלוואה שטרם הוצאו ואמר הילך על מקצתם, יפטור רב ששת ויחייב ר' חייא. הקושי על שיטה זו הוא- כיצד ניישב את "מלוה להוצאה נתנה" (כשאלת הר"ן הנ"ל מקדושין)?

בעל חידושי הרי"מ (על אתר) מיישב שדין "מלוה להוצאה נתנה" פירושו שהלוה רשאי להשתמש במעות לכשירצה. אולם, בטרם עשה זאת הלווה, המעות שייכות עדיין למלוה. וכמובן, יקשה לנו מיד מדוע האישה אינה

6. זו גרסת "יש ספרים" בתוספות הרא"ש.

מקודשת במעות המילוח שטרם הוציאה? מבהיר חידושי הרי"מ שיש חילוק: על מנת לקדש צריך לא רק לתת כסף או שוה כסף, אלא הכרחי לתת זכות ממונית חדשה, שלא היתה לאישה קודם לכן, ואילו במילוח יכולה היתה להשתמש במעות גם לפני שקידש אותה (הרי"מ עצמו סבר כרש"י כהבנת הפני-יהושע לקמן ברש"י).

הנצי"ב מוולוז'ין (מרומי שדה על אתר) יישב הקושי ממילוח להוצאה באופן שונה מהותית ומסביר כי מבחינה קניינית המעות עצמם שייכים ללווה מרגע ההלוואה, אף בטרם בוזבוזו. ואכן, באמת אינה מקודשת האישה במחילתם, כי לא הוסיף לה ממון. ואולם, לגבי 'הילך' נבחנות המעות הללו כפיקדון, משום שהמלוה סומך דעתו על קיומם, וסומך על האופציה שטרם בוזבוזו. לפי זה, כשאומר 'הילך' יש כאן כעין תביעה שגויה, כפי שנמצאת בפיקדון אמיתי. לאור דבריו, ניתן להבין כי 'לא הוצאתים' משמעו שבעצם אין צורך לתובעם ומשום כך שייך לכופר הכל ולא למודה במקצת. אולם, דרך זו שייכת ודומה יותר למאירי, להלן, שנקט כי העמדה הנפשית היא היסוד לפטור בהילך.⁷

4 • קשיים על דרך א- צמצום "הילך פטור" דווקא בפקדון

יש מספר מקורות מהם עולה קושי להעמיד את פטור הילך דווקא בפקדון:

א «בלשון הגמ' בהסבר דברי רב ששת "הני זוזי דקא מודה בגווייהו כמאן דנקיט להו דמי" - משמע יותר שרב ששת מדבר על סילוק החוב קודם ההודאה או התביעה ולא על תביעה שגויה מראש, שאז לא צריך לחפש האם כמאן דנקיט, שהרי סו"ס הן שלו. במילים "כמאן דנקיט" נשמע שכן מתחשב רב ששת במי האוחז והתופס (ה-ברשותו) ולא דווקא למי שייך הפיקדון (ה-ישלוי). ורש"י חזר והדגיש זאת לפי רב ששת?! (בד"ה "חייב" דלר"ח לא...)

7. לפי הנצי"ב יוצא שמחד, רש"י צמצם את דין הילך לפיקדון ומאידך, המניע לכך אינו סברת "שלך תבעת", כהסבר הר"ן ברש"י, אלא עמדתו הנפשית של הנתבע- ככופר או כמשתמט, כהסבר המאירי לקמן.

ב» בדברי רש"י (ד; ד"ה "דומיא דכלים וקרקעות") - "שכלים שהודה עליהם מונחים לפנינו וא"ל הילך"⁸. כך הוא גם בדברי רש"י (ד; ד"ה "והא הכא"), לגבי "תנא תונא" ממשנתנו - "...אן סהדי דמאי דתפיס האי הילך הוא שהרי בפנינו הוא". כמו-כן, בדברי רש"י (ה; ד"ה "לאוי") לגבי פרת ההודאה דרמי בר חמא - "דקיימא קמן ואמר ליה קחנה בכל מקום שהיא דהיינו הילך". בלשון רש"י זו יש לכאורה סתירה פנימית "לפנינו" מול "בכל מקום"? וייתכן לבאר שקיימא קמן הכוונה שאנו יודעים שהיא בעולם. מדברי רש"י הנ"ל משמע שצריך לטובת הילך לא רק פקדון אלא שיהיה גם מונח לפנינו. והרי לפי דרך א, לעיל, קשה מאוד להבין שנדרוש גם "לפנינו"⁹.

ג» בברייתא של סלעים דינרים, שהשוותה בגמ' להילך "שטר דקא מודה ביה הילך" - פירש רש"י מצד שעבוד קרקעות שהן כפיקדון. ולכאורה, אם כל היתרון בפיקדון הוא שהיה ועודנו שלו - כיצד שייך לראות זאת בקרקעות שהינן רק משועבדות לו, אך אין גופן קנוי לו? תירץ האור זרוע "הוא ליה כאילו קרקע זו הלווה והוי הילך". דבריו אלו טעונים הסבר, וייתכן לבאר כוונתו שבכל שעבוד, קרקעו של הלווה נקנית למלווה ברגע ההלוואה והמלווה כביכול מלווה או משאיל אותה ללווה (בנוסף לדמי ההלוואה עצמם) עד שתידרש גבייה. נמצא שבאמת היתה ועודנה שלו. באופן שונה, יש שתירצו על-פי הריטב"א בקידושין יג; , הסובר ששעבוד הוא חצי קניין ושעבוד זה היה תמיד של המלווה לפחות בחצי. [ויש להעיר כי אם לא ניישב קושיא זו, בהחלט יש כאן חיזוק לדרך ב ברש"י שתובא לקמן].

ד» קשה משיטת רש"י עצמו בב"ק קז, שם נקט שפטור כופר הכל נובע מכך שאינו מעז לכפור בפני מי שעשה לו טובה אולם כופר הכל בפקדון, שאין כאן טובה מצד המפקיד, מעיז, ולכן גם כופר הכל בפקדון ישבע. אולם, אם רש"י כאן הציב את כל דין הילך בפקדון,

8. ועיי"ש ריטב"א שאכן הקשה שיש סתירה בדברי רש"י.

9. לאור שני קשיים אלו נביא לקמן פתרון אחר וננסה להציע דרך שונה ברש"י, לולא דברי המפרשים.

והפטור נובע מהיעדר תביעה על חמישים, הרי בפקדון לרש"י בב"ק אף כפירה בכל אינה פוטרת משבועה? קושיא זו אכן הקשו האחרונים (הב"ח על הגהות אשרי, דרישה ופרישה, נו"ב א, יד). ויש ליישבה בשני פנים: תירוץ אחד לקושי ד הוא שעל-פי דרכו של האשרי ברש"י עסקנו במעות מלווה שטרם הוציאם והוא נחשב עדיין כפיקדון. לפי זה, לא קשה כלל מרש"י בב"ק, שהרי אצלנו ודאי שיש יחסי מלווה ולווה, שעשה לו טובה, למרות שחלק מהסכום נותר עדיין כפיקדון.

תירוץ שני לקושי ד תירצו אחרונים (נוב"י ודרו"פ, שם) שמדובר בתביעה מפוצלת של נ' זו מילוה ונ' זו הפקדה. הנתבע מודה בפיקדון ועיי"כ מסלק התביעה (כסברת יתרון הפיקדון) ונותר מול מלווה ולא מפקיד. תירוץ זה בנוי כמובן על שיטת הרמב"ם (טוען ונטען, פ"ג, הי"ד) והרמב"ן (מובא ברא"ש, פרק שמיני, סימן י) שגם בתביעת מילוה ופקדון שייך מודה במקצת, כלומר נחשב כתביעה אחת, ודלא כהראב"ד (המובא שם בתוך דברי הרמב"ן).

5 • דרך ב' ברש"י

דרך הסבר אחרת היא שרש"י לא בא לצמצם את פטור הילך למעות פיקדון, כי אכן גם במעות אחרות יחול דין הילך. אם כן, מדוע בכל זאת בחר רש"י לצייר את הילך כעין פיקדון? **הב"ח**¹⁰ מסביר שרש"י רצה להדגיש לנו חידוש בדעת רבי חייא, המחייב בהילך למרות עניין הפיקדון, ולא התכוון לצמצם את הפטור של רב ששת דווקא לפיקדון. ומסתברים דבריו, כי הגיוני שבד"ה "רבי חייא", ידגיש רש"י היבט הנוגע לדעתו של ר' חייא. על הב"ח מתעוררים שני קשיים שראוי לעיין בהם:

א» לכאורה תמוה ודחוק לומר שרש"י יעמיד את מקרה המחלוקת רק לטובת חידוש של צד אחד מהחולקים, בלי שיציין זאת במפורש.

¹⁰. הן בהגהותיו על הגהות אשרי והן בפירושו לטור חו"מ סי' פז.

ב» רש"י בד"ה 'חייב' הדגיש שלא נאמר שכיוון שהמעות הן בעין הרי זה כמי שלקחם כבר התובע, ונראה מדבריו שרב ששת כן פטר בגלל שהמעות עדיין בעין ורבי חייא בחר למרות זאת לחייב.

בדברי המאירי ניתן לראות אופן שונה ולהבין את רש"י לא כמצמצם את רב ששת לפקדון. רש"י אכן רצה לתאר נסיבות בהן פטר רב ששת ואשר עליהן התגבר ר' חייא, ובכל זאת חייב. ואולם, אין כאן צמצום אלא הרחבה, דהיינו לחדש ולומר שאפילו בכגון זה יפטור רב ששת בגלל ההילך. נדגיש יותר- למרות שהמעות אינן כאן ולא מוסרן כעת, בכל זאת יש כאן פטור של הילך, וזהו שאמר רש"י "לא הוצאתים והרי הם שלך בכל מקום שהם". וכך ייתכן להבין את דברי המאירי ד"ה "הילך": "הילך זה פרשו בו רבים שהוא מוסרו עכשיו, ומכל מקום חכמי הצרפתים [רש"י] פרשו שדי אם אומר, לא הוצאתים והרי הם שלך בכל מקום שהם" והמשיך המאירי להוכיח זאת מדברי רמי בר חמא (ה.). ולכאורה אם שילב המאירי את רש"י בתוך הדיון- האם מוסר עכשיו את מה שהודה לגביו, או שלא צריך למוסרם כעת- יתכן בהחלט שהבין בדברי רש"י, ש-"לא הוצאתים" איננו אלא חידוש הבא ללמדנו שקיים מצב של הילך גם כשהמעות אינן לפנינו, כגון מעות הלוואה שטרם הוציאם. אולם, אין הוא שולל כלל מעות הלוואה רגילה שכן מוציא ובא ליתנם כעת.

ובזאת, לכאורה, נתרץ את הקושיה לעיל מ-"מלווה להוצאה ניתנה" שהרי היות והדיון כאן אינו על פיקדון דווקא, קרי אינו סביב השאלה האם התביעה נכונה או מיותרת¹¹, אלא ציר הדיון הוא האם נראה את התובע כמי שקיבל כבר את המעות שלפנינו או לאו. נמצא, אפוא, שגם אם מעות ההלוואה שייכות ללווה כי מלווה להוצאה ניתנה, ניתן לראות אותן כאילו הן כבר נתונות במסגרת מודה במקצת¹². ולפי זה, בשני מצבים יפטור רב ששת: או במעות מילוה והן בפנינו או בפיקדון בכל מקום שהוא.

11. מיותרת- כי זה של התובע מעיקרא.

12. אכן, ניתן היה לומר שהמאירי התכוון לאופן הפוך בדיוק, שרש"י דיבר דווקא בפיקדון, ובא לחדש שלא צריך שימסור אותו כעת. אולם, נראה שזה דוחק בדברי המאירי לאור דבריו בכלל הפיסקה.

6 • דרך ג' ברש"י

בדרך שונה מהותית הלך הפני-יהושע¹³ וביאר כי רש"י לא בא לצמצם את דברי רב ששת ולומר שפוטר רק ב-"הילך" פיקדון. אדרבה, רש"י בא להתייחס לשיטת רבי חייא ולומר שדווקא כשמדובר על פיקדון שאינו לפנינו אלא אי שם (בכל מקום שהם) חלק רבי חייא על רב ששת ופסק שיש לזהות את הנתבע כמודה במקצת. אולם, כאשר הפיקדון לפנינו ובא הנתבע ליתנו לתובע, לכו"ע הינו ככופר הכל¹⁴.

ההבנה הפשוטה בדבריו קשורה, לכאורה, להבנות שיובאו לקמן בדרך הגאונים. על מנת לחייב שבועה על מה שכפר צריך הודאה משמעותית. דרישה זו מובנת בהחלט אם נסביר שחיוב השבועה של מודה במקצת הוא כעין גלגול (כדעת תוס' הרא"ש)¹⁵. ואפילו אם נבין שחיוב השבועה הוא כרגלים לדבר (כדעת הריטב"א)¹⁶, ייתכן לומר שחיוב זה כפוף להודאה מחייבת דווקא. מה שיגדיר את המונח "הודאה" לענין זה הוא המעבר דרך בית-הדין, אשר קיבל את ההודאה ונזקק לרשום אותה, כביכול, בזכרון

¹³. על אתר, ד"ה "והילך", על דברי רש"י.

¹⁴. וזו לשון הפני-יהושע: "וני"ל בכוונת רש"י דדוקא בכה"ג שייד פלוגתא דר"ח ור"ש דר"ח לא קחשיב ליה כופר בכל כיון שאף במה שהודה אכתי מחוסר גוביינא והב"ד נזקקין לכתוב לו הודאתו כדי שלא יוכל לטעון פרעתי משא"כ כשהנתבע נותן להתובע בפני ב"ד כפי מה שהודה א"כ ממילא דתו אין הב"ד נזקקין לדון על שהודה ומסר לו בפניהם אלא על מה שכופר בלבד א"כ ה"ל כופר בכל גמור ואפילו ר"ח מודה דפטור וכן נ"ל להדיא מלשון הגמרא דקאמר דטעמא דרב ששת משום דהנך זוזי דקא מודה ליה בגווייהו כמאן דנקט להו מלוה דמי משמע להדיא דהשתא מיהא אין המעות ביד המלוה ואין כאן אלא הודאת פיו גרידא והיינו כפרש"י שאומר לא הוצאתים והן שלך בכל מקום שהם ומש"ה מחייב ר"ח דחשיב מ"מ גמור כיון שהב"ד נזקקין למה שהודה כדפרישית וממילא משמע דכשמוסר הנתבע לתובע בפני ב"ד כל מה שהודה ונקט ליה המלוה בכה"ג ר"ח נמי מודה דלא מקרי מ"מ אלא ככופר הכל דמי מטעמא דפרישית כנ"ל ברור בפרש"י דשמעתין ודלא כהגהות אשרי שבכתב בכוונת רש"י להיפך ונכרין דברי אמת וכמו שאבאר עוד בסמוך בלי רש"י בד"ה טעמא דאמר שלש ודו"ק".

¹⁵. לעיל ג., בסוף ד"ה "מפני מה" וזה לשונו- "ועוד י"ל דמודה במקצת שיש לו אצלו ממון, אגב אותו ממון חייבתו תורה שבועה כעין גלגול, אבל כופר הכל נסתלק הימנו לגמרי ואין לו עסק עמו".

¹⁶. לעיל ג., ד"ה "מאי שלא תהא", וכתב בתוך דבריו- "לאו מלתא היא, דמודה במקצת יש רגלים לדבר ובכופר ליכא רגלים".

דבריו. כאשר אדם לוקח חלק מן החוב ומודה בו, באומרו- קחנו כעת, אין שום ערך ומשמעות הודאתית לכך מבחינת בית-הדין, ובמקרה זה מודים רבי חייא ורב ששת שהוא ככופר הכל. אולם, כאשר הדבר אינו לפנינו, נדרשים ביה”ד לרשום ולוודא שאכן לא יברח מחובתו זו, ובזאת נחלקו ר”ח ור”ש- האם לחוליה זו יש מובן של הודאה מחייבת או לאו. וייתכן לבאר בפני-יהושע – שנחלקו האמוראים האם בהזדקקות בי”ד לרשום את מוצא פיו שהודה, על מנת ליישם זאת וכו’, יש משום הודאה, שבי”ד מפעיל את ההתחייבות שבה, או שהזדקקות זו אינה חלק מתוקפו של בית דין אלא מכשיר טכני בעלמא. שמא נוגע הדבר לחקירה יותר עמוקה במהות ותפקיד בי”ד- האם להכריע דינים בלבד או גם להגדיר מחדש את כל המציאות, וכבר דנו בכך אחרונים¹⁷.

7 • אפשרות הסבר נוספת ברש”י

אולם, לולא דברי הראשונים והמפרשים הנ”ל, נראה היה לומר אפשרות אחרת בהבנת רש”י¹⁸. מחד ניקח את רש”י כפשוטו ונבין שכן צמצם הפטור של רב ששת בפקדון/לפחות למעות שטרם בוזבוזו. אך מאידך נראה כי במספר מקומות אחרים בסוגייתנו, ציין רש”י שצריך שיהיו המעות או הדבר שמודה בו לפנינו¹⁹.

כיצד אם כן ייושבו דברי רש”י וישלימו זה את זה? ניתן אם כן לומר: רב ששת פוטר מכח ההגדרה או הסברה שכעת כמאן דנקט התובע עוד בטרם תבעו/בטרם הודה הנתבע, וכדרך הגאונים האחרים שיובאו לקמן, ואולם סבר הוא שעל מנת להגיע להגדרה כזאת צריך שני תנאים: א. פיקדון ב.

¹⁷. היה מקום לחשוב שלפי הפני”י נחלקו רבי חייא ורב ששת בעצמם בשאלה האם מודה במקצת תלוי ונובע מהודאה מחייבת ואזי יותנה בפעולת בי”ד (ומתאים לתוס’ הרא”ש) או שהוא נובע מהודאה אישית שלא דווקא חייבה את בי”ד להתערב (ויותר יותאם לריטב”א) ואכן ישנם אחרונים שנקטו כן בסוגיין אולם בפני”א לאומרו שהרי נקט דלכו”ע- בישנו לסכום ההודאה בפנינו ובא ליתנו – הינו פטור משבועת מודה במקצת למרות שהודה ומשום שבי”ד לא נזקק להתערב! ועוד יש להתבונן בדרכו.

¹⁸. וזכרני שראיתי כיוון זה מופיע באחד מן המפרשים, אך לעת עתה לא נודע לי מי הוא.

¹⁹. לדוגמא נביא דף ד: ד”ה דומיא דכלים וקרקעות – שכלים שהודה עליהם מונחים לפנינו ואמר ליה הילך וכמו”כ עולה לכאוי מדף ד. ד”ה ‘מהכא’, ה. ד”ה ‘לאוי’ וכן משמע לכאוי מדף ק. רש”י ד”ה עוד נרחיב בזה לקמן, בעז”ה.

לפנינו. לפי דרך זו, הסכים רש"י לדרך הגאונים ורוב הראשונים, שתובא להלן, שהילך אינו בנוי על הפיקדון מצד סברת תביעה שגויה, אלא על כך שבאומרו "הילך" כאילו כבר נתן, ועל מנת להגיע לגדר דיני זה, ש-"כאילו נתן", צריך הן פיקדון והן הילך וזמינות- באשר הוא שם. ומה שכתב רש"י "בכל מקום שהם" ייתכן שכוונתו כל היכן שנמצאים- ברשות בעליהם הם ו"בפנינו" פירושו נגישים בעולם, כפי שנזדקק לפרש ברש"י ה. ד"ה לאו שם כתב גם "קמן" וגם "בכל מקום שהיא".

8 • סיכום ביניים- דעת רש"י

נסכם כעת בקצרה את השיטות שהבאנו בהבנת רש"י. מחד, יש שיטות שצמצמו את הפטור דווקא לפיקדון, מצד סברת "שלך תבעת", דהיינו שהתביעה שגויה בחלקה. השיטה שהקצינה ביותר כיוון זה היא דעת הפנ"י, שנקט שפטור הילך בפיקדון מוסכם גם על רבי חייא, ותחום מחלוקתם של רב ששת ורבי חייא יהיה בפיקדון שאינו לפנינו (בכל מקום שהם, כפי שהדגיש רש"י). השאלה תהיה- האם גם כאן תעמוד סברת פיקדון או לא (והרחבנו לבאר נקודת המחלוקת בין האמוראים לפי כיוון זה).

מנגד, יש שיטות שהרחיבו את הפטור גם למילוח, ואכן הבינו שרבי חייא ורב ששת נחלקו בין במילוח בין בפיקדון, ונמצא לפי זה שרש"י הסכים לגאונים ולראשונים. אם כן, מדוע ציין רש"י פיקדון? ה**ב"ח** הסביר כי רש"י בא לחדש בדעת רבי חייא, שלמרות זאת יהיה חייב בשבועה. לעומת זאת, בדעת המאירי ייתכן להבין שביאר כי רש"י בא לחדש שלפי רב ששת בפיקדון נאמר את פטור הילך, למרות שאינו בפנינו.

אפשרות הסבר נוספת שהעלנו היא שרש"י כן צמצם לפיקדון, אך לא מן הטעם שהתביעה שגויה (כר"ן). אדרבה, על בסיס סברת הגאונים שהוא "כמאן דנקיט", אלא שעל מנת להגיע לגדר זה צריך שני תנאים: פיקדון וישנו זמין בפנינו או בעולם.

9 • שיטת הגאונים ורוב הראשונים

בניגוד לדעת רש"י, הרי שהגאונים ורוב הראשונים²⁰ כתבו במפורש שפטור הילך נכון בין בפקדון בין במלווה ואף במעות אחרים.²¹ שיטה מרכזית זו דורשת מאיתנו למצוא סברות או הגדרות שיבארו לנו כיצד הפך האומר הילך ממודה במקצת לכופר בכל? שהרי כעת לא ניתן לכאורה להשתמש בסברת תביעה שגויה כי שלך תבעת. סוף סוף אלו מעות של הנתבע?! וננסה לעיין בשיטה זו דרך לשון רב ששת, האומר בסוף דבריו – "הלכך ליכא הודאת מקצת הטענה" ולכאורה, נראה כי שתי דרכים ישנן לעבור ממודה במקצת לכופר הכל. הדרך הראשונה היא ע"י מיעוט התביעה והדרך השניה היא ע"י היעדר הודאה. ויש לשאול – מה באמת חסר כאן במודה במקצת שאמר הילך- האם בהודאה שאיננה רלוונטית משום מה או בטענה שנחתכה ונתמעטה משום מה ע"י ההילך?²² וכי נשאל מה הנפ"מ?? זאת למדנו מדברי רעק"א זצ"ל²³, שחקר בשאלה זו לגבי יישום שיעור תביעה מינימאלית ששיעורה שתי כסף (לפי שמואל), בעוד שלכו"ע שיעור ההודאה הוא לפחות פרוטה. במקרה בו הנתבע מודה בפרוטה אחת ללא הילך ובפרוטה השניה הוא מודה עם הילך. טוען רעק"א שאם הילך מגרע מהתביעה, נמצא שחסר מינימום לתביעה המחייבת, ויהיה פטור. אולם, אם התביעה נותרה בעינה – שתי כסף, ורק ההודאה בפרוטת ההילך אינה נחשבת הודאה – נמצא שיש לנו נתונים מספיקים לחייב שבועה, שהרי ישנה תביעה של שתי כסף, והודאה בפרוטה ללא הילך ולכן חייב.²³

20. בהמשך גוף המאמר קראנו לשיטה זו "שיטת הגאונים" מפאת הקיצור, למרות שראשונים רבים הלכו בעקבותיה- לא לצמצם את דין הילך דווקא לפיקדון.

21. וכן כתב הר"ן בתוך דבריו, אחר שביאר את רש"י: "ואין כן דעת הגאונים ז"ל שהם הסכימו דהילך איתיה בין במלווה בין בפקדון... דכל שהם בידו והוא מזומן לתת לתובע ה"ל הילך ופטור בין שהם אותם המעות בעצמם שהלווה לו או מעות אחרים- דכמי שנתנם לו כבר דמי ובפקדון כל היכא דמודה ליה אעפ"י שאינו מזומן בידו אלא עומד באגם הו"ל הילך משום דכל היכא דאיתא ברשותא דמריה איתא וראיה לדבר..." (מקושיית רמי בר חמא).

22. בספר חידושי רעק"א, שבועות לט: , ד"ה "בגמרא ושמואל..."

23. ועיי"ש עוד שהמש"ך לדון מסלעים דינרים בסוגייתנו.

בראשונים אצלנו מצאנו אכן מי שהדגיש את הצד של פגיעה בטענה/ התביעה, לעומת מי שהדגיש את היעדר ההודאה. כתב הרא"ש **בתוספותיו** "יש ספרים שגרסו כיוון דנקט להו", כלומר לא צויין בגמ' מי, וניתן לפרש לפי זה בפיקדון "דחשיב מאי דמודה כמאן דנקיט ליה משום דכל היכא דאיתיה ברשותא דמריא איתה, כיוון שהוא בעין" – לכאורה כסברת שלך תבעת! אולם, לספרים שגורסים "כמאן דנקט להו מלוה דמיי"²⁴, קשה "אע"ג דלהוצאה ניתנה", ואם כן לא נוכל לפטור מצד שלך תבעת, מדוע אם כן פוטר רב ששת בהילך מעות? ועונה "כיוון שמונחים בעין כמאן דנקיט להו קודם שהודה וכמי שלא הודה שום דבר דמיי" – מדבריו נראה לכאורה כי מדובר על **חסרון בהודאה**. מקור שעשוי לפרש לנו את דברי תוס' הרא"ש הוא בעל התרומות²⁵ וזו לשונו- "צריך לפרש שכשאומר לו הילך פורע כולו מידו לידו והוי כמאן דנקט להו מלוה מעיקרא קודם שהודה הלווה אותם".

מאידך, כתב **המאירי** (ד"ה "מנה") **בפירוש הראשון**- "ואותם חמישים שיש לך בידי הילך, פטור הוא משבועת מודה מקצת שאותם נ' הרי הם כמי שבאו ליד מלוה אינם בכלל הטענה ונמצא שאין הטענה אלא בני שכפר ונמצא שהוא כופר בכל הטענה" מדברי המאירי נראה שהבין את דין הילך **כחיסרון בתביעה**.

על הבנה שניה זו, שהילך פוגם בטענה יש לשאול:

א « חיסור בתביעה מתאים בהחלט למצב פיקדון כפי שציין הר"ן לגבי רש"י מכח סברת שלך תבעת. אולם, אם כן היתה תביעה של מאה, כיצד נעלמה על ידי שהם בעינם ואף שנתנם אחרי התביעה (כן היקשה הגר"ד פוברסקי)?

ב « אם מדובר במלוה ומעות חלופיים, מה מכריח אותנו לראות בהילך קיצוץ מן התביעה ולא העדר של הודאה? והאם זה לא אותו הדבר?

²⁴ וזו היא הגרסה בדיבור המתחיל שבתוספות הרא"ש.

²⁵ ספר התרומות, שער ז', חלק ב', סעיף ד' והובא גם בב"י סי' פז, ד"ה "כתבו בתוספות". ועיין שם בדבריו כי בהחלט ישנו מקום להתלבט למה נתכוין בגדר פטור הילך, וכאן ציינו רק את עניית הבנתנו בדבריו.

אם נוסיף לעיין בדברי המאירי שם בפירושו השני - נראה שמפרש את פטור הילך משום שלהודות בני ולומר הילך, זו העזה, ממש כמו בכופר הכל, כי עמדה של משתמט חוששת שמלוח לא יאריך לו את זמן הפירעון ולכן מודה שחייב חלק, אך אין לו כרגע כסף זמין, ולעומת זאת, כשאומר הילך הוא סוגר חשבון ולא נשאר חייב ובכך מציג עמדה של העזה לכפור, דהיינו שהזהות בין הילך לכופר הכל מתחילה מהעמדה הנפשית ולא מהגדרות יבשות.

ואולם הראשונים הנ"ל (תוס', רא"ש והמאירי עצמו בפירושו הראשון) לא נסמכו על העמדה הנפשית כנקודת המוצא אלא על הגדרות מהי טענה או מהי הודאה. בפרט נכון הדבר לגבי בעל המאור אשר באר את המחלוקת האם מזומנים ליתן כנתונים כבר או לא. בכך שולל בעל המאור את הכיוון השני של המאירי (עמדה נפשית). ואם כן נישאל – מהו המקור לומר שהתביעה נחסרה/ההודאה התרוקנה ע"י ההילך?
ונראה ג' דרכים שונות בביאור פטור הילך בתוך דרך הגאונים (שלא דווקא פקדון).

10 • הבנה א' של מחלוקת "הילך" לפי שיטת הגאונים

ניתן להסביר את שיטת הגאונים בכך שחייב שבועת מודה במקצת מתבסס ונובע מתביעה חשובה, שחלקה התברר כנכון ולפחות כמחייב את הנתבע.²⁶ העובדה שמדובר בתביעה אחת, שחלקה התאמת או יתממש, מחייבת את המוחזק בכסף להישבע על השאר, משום שכעת הפך הוא להיות ה'חלשי'. ונבאר דברינו במישור טוען ונטען, ו-'מוציא' לעומת 'מוחזק'. בדרך כלל, על התובע להביא ראיות, שהרי הוא זה שמוציא "והמוציא מחבירו עליו הראיה". ואולם, כאשר חלק מתוך סכום כולל עליו מתווכחים הטוען והנטען מתברר כמגיע/כשייך לתובע, אזי משתנים יחסי הכוחות. מעתה הופך התובע להיות כביכול המוחזק הפשוט, משום שבמקרה הזה דוקא הנתבע המחזיק בכסף הופך להיות המְשָׁנָה והנדרש להוכיח דבריו ע"י שבועה, היות וחלק ברור מן התביעה שתבעוהו, לא שייך לו וכן מגיע לתובע, מקבלת כל 'החבילה' אחיזה של התובע ברמה שהנתבע צריך לברר

²⁶ בין מכה הודאתו ובין ע"י עדים - כבר"ח קמייטא

ולהישבע על מה שטוען להפטר ולהשאיר אצלר²⁷. הדבר שיפרק 'חבילה' זו הוא ביטול חלקי או פיצול של התביעה לשניים, כלומר ברגע שהנתבע מוכן לתת/נותן חצי מן הסכום במקום, מתברר שזה דיון ישן על נ' ונמצא שכעת צומצם הדיון להיות רק על נ'. פיצול/צמצום הסכום שנתבע מאפשר מצב בו הנ' שהודו בהם לא מטלטלים את הנ' הנותרים ולא יוצרים לגבם רפיון במוחזקות הנתבע²⁸. וכשם שבמצב של שתי תביעות שונות בזמנים שונים פשיטא שיהא כופר בכל על מה שכפר גם אם לתביעה האחרת הודה, כך בהילך נוצר פיצול.

באופן יותר מותאם לחלק מהראשונים נאמר כך: כשם שאם הודה על נ' בטרם נתבע על ק', פשוט שהוא כופר בכל על נ' (גם לפי רבי חייא), כמו כן ההילך יוצר מצב שכביכול קדמה הודאה לתביעה, משום שאכן ניכר הפיצול בין שני הסכומים. דרך זו תוכל להתאים כמובן לפירוש הראשון במאירי, "כמי שבאו ליד מלוה ואינם בכלל הטענה" וכמו"כ תוכל להדמות לתוס' רא"ש שהדגיש "כנתן קודם שהודה" ונבאר שסילק חלק מן החוב וממילא לא הודה בכלום. ולפי"ז סברות 'המשתמט מול המעז' או 'רגלים לדבר' ואף סברת גלגול מממון שהודה לשבועה על מה שכפר²⁹ תבואנה על גבי נתון בסיסי יותר- מהי מסגרת התביעה /הדיון. רב ששת סבר שההילך יצר את הפיצול. ר' חייא, לעומת זאת, הסכים לרעיון אך סבר שמתן מעות או מוכנות לכך, לא תפצל תביעה לשניים.

11 • הבנה ב' של מחלוקת "הילך" לפי שיטת הגאונים

ניתן להציע אופן הסבר אחר שהילך משמיט את הבסיס לגלגול מהממון שנתחייב בו אל שבועה על הנותר שכפר. כאמור, הביא תוס' הרא"ש³⁰ אפשרות שונה לפרש את מודה במקצת שהוא כעין גלגול שבועה וכאן נתחדש שאף מממון אל שבועה ישנו צידוק לגלגל. בכיוון זה, "הודאה" תיחשב רק זו שדרשה מאיתנו לחייב ממון ולא הודאה כזו שהמציאות סילקה חלק מן החוב גם בלעדיו. לאור זאת, כאשר מודה הנתבע ואומר

27. בדרך הסברה זו של מודה במקצת ייתכן ומעט הקצנו, לשם החידוד שיבאר יותר את פעולת ההילך לפטור.

28. מדובר, כמובן, בחוב של נ' ולא בני' ספציפיים.

29. כבתוס' הרא"ש בסוגיית מודה במקצת לעיל.

30. ג. ד"ה 'מפני מה...ועוד י"ל...', כמצוטט בסעיף 6 לעיל, הערה 16.

הילך נמצא שאין כאן בסיס של פעולת חיוב ממון של ב"ד, שתגרור עמה שבועה כעין גלגול, שהרי לא היתה כאן הודאה המובילה אותנו לחייב אותו אלא זה קרה על דעת עצמו בהודאה ובנכונות לתת כעת³⁷.

אופן הסבר אחר, על-פי דרכו של **קצות החשן** (סי' פ"ז), הוא שהודאה מחייבת משום שכבר אינו יכול לכפור בה, ואילו בהילך זו הודאה שכבר אי אפשר לכפור בה. וננסה לבאר בכיוון זה- אמנם, היתה תביעה על מאה ואף לא קוצצה לחמישים ע"י מה שהודה ואמר הילך חמישים. אכן, במידה ותבע שתי כסף והודה בשתי פרוטות, כשעל א' מהן אמר הילך, לא נחסרו השתי כסף מלהיות תביעה מינימלית, כפי שצויין בספקו של הרעק"א לעיל. אולם, מה שמחליש בדרך כלל את עמדת המוחזק כאשר הוא מודה במקצת זו העובדה, שנודעה לנו ע"י הודאתו, שחלק מן התביעה נגדו נכונה שהרי הודאתו מהווה הודאת בע"ד הנחשבת כמאה עדים מדאורייתא³⁸ ומתוך כך יש רגלים לדבר שהתובע צודק או באופן שונה- לפחות ישנה הפקעה מחוסנה של המוחזקות, שהרי הטענה הרווחת מי שכואב לו ילך לרופא איננה תואמת לכאן, משום שגם לנתבע צריך לכאוב, שהרי הוא בעצמו חיזק משהו מתוך כלל התביעה נגדו. אולם ולעומת זאת במצב הילך- העובדה שנתן כסף כאן על המקום אומרת שיש כאן עובדה שהכסף ניתן, כלומר- מוחזר כעת. אין כאן אינפורמציה ראייתית שמאמתת חלק מנכונות החוב שהרי זו הודאה שמשוללת כפירה. אין משמעות להודאה אם נתן או הולך לתת הכסף, משום שלא תהיה להודאה משמעות כלל במצב שכזה. ומה שכן נותר כאן היא עובדה שהחוב הולך להיות מוחזר בחלקו³⁹.

ומה סבר ר' חייא לעומת ר"ש?

37. דרך זו יתכן ונרמזה בסוף דברי הר"ן על ה"תנא תונא" ע"ש, וכבר נגענו בדרך כעין זו לעיל בשיטת הפני-יהושע ברש"י.

38. שנאמר "כי הוא זה"- עפ"י רש"י קידושין ס"ה.:

39. ועיין שם בהרחבה כי כאן קיצרנו במקום הראוי בהחלט להאריך. לכאורה, דומה קצות החושן להבנה א' לעיל, ובכל זאת הבאנו אותו כשונה משום שבהבנה א' היסוד שקודם לזיהוי ההודאה כמחייבת הוא תביעה אחדותית/מפוצלת וזו נקודת המחלוקת, ואילו כאן המשותף להסברים בהבנה ב' הוא שציר הדיון הוא האם יש/אין הודאה משמעותית מצד ב"ד או מצד עצמה.

לפי האופן הראשון הנ"ל (כגלגול), רבי חייא הסכים שתלוי הדבר בחיוב בי"ד, אך סבר שתוקף בי"ד מתחיל מראשיתו של דיון, כולל מתן המעות. וא"כ נחלקו האמוראים בתפקידו של בי"ד או אולי בתלותה של הודאה במעשה בי"ד³⁷. לפי האופן השני הנ"ל (קצוה"ח), סבר ר"ח שהודאה בדבר שלא יכול לכפור בו כן חייב לגביה משום שסו"ס גילה הוא חולשה, ורגלים לדבר. ייתכן א"כ שנחלקו האמוראים ביסוד דין מודה במקצת ובדין הודאה שלא יכול לכפור בה.

12 • הבנה ג' של מחלוקת הילך לפי שיטת הגאונים

ציין המאירי בפירושו השני, שמה שיקבע האם הוא מודה במקצת או כופר זה העמדה הנפשית של משתמט לעומת מעיז, והיות והשתמטות נובעת מהחשש שהמלווה לא יאריך את זמן הפרעון, על כן משאיר קשר ע"י שמודה אולם יתן רק מאוחר יותר- כשיהיה לו כסף. לעומת זאת, כאשר אומר הילך ומוציא את הכסף שייך הוא למשפחת הכופרים שמעיזים, קרי שמנתקים מגע ללא חשש.

הקושי בדרך זו הוא- מה ההוא אמינא לקשור בין הילך דמלווה ולווה לבין "שניים אוחזין" במשתנו, שם הרי אין סברות העזה? ולכאורה, אם יפרש המאירי כבעל המאור (יורחב לקמן) נמצא פתרון לפירוש השני במאירי בעניין ה"תנא תונא" וזה אמנם לא צוין כלל בדברי המאירי, וצריך עדיין לעיון (ואמנם ניתן ליישבו כדרך היישוב הראשונה לדברי תוס', כדלקמן).

13 • עיון בשיטת בעל המאור

הקשה בעל המאור (על אתר) על ה"תנא תונא" את קושיית כל הראשונים מה הקשר? ותרץ בדרך מחודשת שההשוואה נוגעת לשאלה כללית יותר- האם המזומן ליתן/להיחלק נחשב כבר עכשיו כנתון/כחלוק או לאו. ויש לתהות בדבריו- מה קורה אם זה כנתון? כיצד הפך לכופר הכל?

הבנו את המאור בשתי דרכים.

³⁷ ועיין בספר ה"ברכת אברהם" בסוגיין שבאר כהמשך לגר"ח מבריסק (אישות ט"ז) דלכו"ע "הילך" כ"פרוע" אלא נחלקו האם מודה במקצת נובע משום שדינו לשלם חלק מהתביעה או משום שהודה על אותו חלק.

הדרך הראשונה היא שאם נותן את הכסף עכשיו, לכו"ע הרי הוא ככופר הכל ופטור. זאת, מפני שחסרה כאן הודאה משמעותית / מחייבת (כמבואר לעיל בהרחבה), שהרי סוף סוף בי"ד לא נדרשו להתעסק בזאת, והוא הודה במשהו שאף בלעדי הודאתו כבר עתיד להינתן מעת שהוציאו. נחלקו לפי זה כאשר המעות מזומנים לפנינו להינתן האם כניתנו כבר או לאו האם גם זה ייכלל במסגרת חיוב בית הדין³⁵. ואולם, קצת קשה להבין כן במאור, שהרי ההבדל בין נותן באומר "הילך" למזומן ליתן הוא הבדל דק שלא נרמז כלל בסוגיין, ובעה"מ כן השתמש במזומנים כי סו"ס בעת ההודאה במקצת טרם ניתנו בפועל הגם שמיד אח"כ נתנם. ע"כ נוח יותר לעני"ד בדרך השניה להלן.

הדרך השניה היא שמזומנים ליתן משמעו מוכנים ומיועדים לנתינה בעמדת הנתבע, שמבחינתו הודה עוד קודם בואו לבי"ד. העובדה שישנו סכום שהפריש ומבחינתו כבר לא מיועד להוצאה אישית שלו תגדיר שסכום זה כניתן כבר, משום שאין צורך כבר לתבוע אותו, הוא לך ומחכה לך. לפי"ז, יש כאן תביעה שגויה/מפוצלת³⁶.

תיתכנה שתי נפקא מינות בין שתי ההבנות בדברי המאור:

א» כאשר המודה אומר "הילך" באופן אקראי, דהיינו **כשידוע לנו** שלא זימן מראש את הכסף שמעוניין לתת כעת מכיסו³⁷. לפי דרך א', סו"ס חסרה הודאה מחייבת מבחינת בי"ד, וכעין שביארנו בפנ"י, ולכן יפטור רב ששת. לעומת זאת, לפי דרך ב' הסברא המניעה את פטור הילך היא כעין סברת פיקדון, שהורחבה ברש"י לפי הר"ן לעיל, שישנו חלק מן התביעה שמיותר כי הוא **כבר של התובע** מעולם, והפליג המאור להוסיף שסברא זו תפעל אף כאשר אינו שלך מעולם אלא סה"כ **ממתין ומחכה לך**. ולפי זה, כשלא זימנו מראש אין את סיבת פטור הילך ויהיה חייב לפי רב ששת.

³⁵. ברוח דרך זו ביאר לעיל הפני-יהושע. אולם, בשונה משם, כאן נתחיל מן ההגדרה האם כנתון/כחלוק, ומזה נבוא אל ההשלכה של מעורבות בית דין.

³⁶. כך הבין לכאורה הגר"ד פוברסקי בבעה"מ, ואף העיר בדבריו לשתי הבנות אלו.

³⁷. ומסתבר שאם לא ידוע לנו נתייחס לכך כן כמזומנים, שהרי זה הוא המקרה המובהק של הילך, בו אומר בסתמא "והילך", ולא מצינו בסוגיין אוקימתא שצריך ראיות שהכין את הכסף מראש.

ב» האם צריך בפועל לתת או רק להראות לנו שמוכן ומזומן ליתן? וכגון במודה ולא נותן כעת אלא מוכן ליתן ונותן לנו את כל המידע כיצד לקחתו בכל עת. לפי דרך א', ייתכן שסו"ס ביי"ד כן נדרש להתעסק בזאת היות וטרם נותן בפועל **ונמצא שהוא מודה במקצת**³⁸. אולם, לפי דרך ב' נראה שסו"ס יש כאן מזומנים ליתן, ברמת העמדה של הנתבע, ולכן המעות הרי הן כנתונות כבר והנתבע יהיה **כופר הכל**.

14 • עיון בשיטת תוס'

הגמ' הביאה כראיה לדיון בדין הילך ברייתא העוסקת במקרה של תביעת חמש סלעים על-פי שטר שכתוב בו "סלעים", ללא פירוט מספרי, והנתבע הודה בשלוש. רבי שמעון בן אלעזר פוסק שהנתבע חייב שבועה על השתיים שכפר, כי הודה במקצת, ורבי עקיבא פוסק שפטור משבועה כמשיב אבידה, שהרי היה יכול לשתוק ולשלם שתיים, אותם חייב כמינימום בכל מצב על פי השטר. מדייקת הגמ' בדעת רשב"א שאם היה טוען הנתבע שחייב רק שתיים היה פטור, והרי לכאורה אף כאן הוא מודה במקצת (2 מתוך 5)? אלא שהיות והשטר מורה על שתיים לפחות, ולגביהם כבר יש שעבוד קרקע, והרי כל הודאת קרקע נחשבת להילך- מצד זמינותה וכעין פקדון לעיל- נמצא מוכח מרשב"א שהילך פטור. דחתה הגמ' שהדיוק ששתים פטור לא הכרחי, כי ניתן למצוא נימוק אחר מדוע בחר רשב"א לצייר הודאה בשלוש, דהיינו כדי לחלוק על ר"ע שאף בזה פטור.

הקשו התוס' (שם, ד"ה "שמע מינה")- מדוע, לפי זה, אין לאומר שלוש מגו שהיה יכול לומר שתיים, שהרי יותר משתלם להודות רק בשתיים, ומאידך, לכאורה אינו ככופר בכל, שנאמר שלא רצה להעזיז? ותירצו "כיוון דהילך פטור אם יאמר שתיים הוי ליה כופר הכל ואין אדם מעיז". במבט ראשוני נראה שהבינו תוס' שהעמדה הנפשית תוביל להגדרת כופר/מודה במקצת.

אולם, לפי זה, נשאל במה חלק רבי חייא? אם סבור להישאר באותו מישור דיון 'נפשי' ובכל זאת לחלוק, צריך לומר שסברו תוס' שהאיבחון של רבי חייא לגבי העמדה הנפשית שונה, ולדעתו גם הילך הוא סוג של

³⁸. וכפי שביאר הפני"י שרבי חייא יודה כאן, וכ"ש לפי המאור.

השתמטות³⁹. אולם, לפי זה יקשה מאוד מן ה"תנא תונא" אותו הביא רבי חייא כראיה לחיוב בהילך. מה הקשר בין הילך דמלווה לבין "שניים אוחזין", שאינם כלל ביחס מלווה ולווה, והרי שם בטלית כל אחד בא לומר- כולה שלי והינך גולן. אם נתרץ שתוס' ביארו את ה"תנא תונא" כבעל המאור, שאין קשר ישיר או עקיף- דהיינו שהשאלה היא האם מזומן ליתן הוא כבר כנתון, יקשה מאוד על-פי תוס' ד"ה "תנא תונא", שהלכו בדרך שונה בפירוש ה"תנא תונא" וכן מזהים במשנתנו כעין הודאה במקצת (בהו"א), ודלא כמאור⁴⁰.

על כן ניסינו ליישב את תוס' במס' דרכים בעז"ה:

א» אכן לרב ששת, כמו הפירוש השני במאירי, לאור הפסיכולוגיה נבוא לדון בהגדרה לכפירה. אולם, רבי חייא חלק מהותית על הנחה זו וטען שמודה במקצת בשום פנים ואופן לא יוגדר לפי העמדה הנפשית, אלא לפי ההגדרות שבמסגרת התביעה או ההודאה, כמבואר לעיל, ולכן יש בסיס לקישור בהו"א ל"שניים אוחזין".

ב» ניתן להבין שתוס' כלל לא התכוונו לדרך המאירי שמכח הפסיכולוגיה נבוא להגדרות, אלא להיפך, שהיות והילך פטור, נמצא שהגדרנו שהתביעה נמחקה/פוצלה ונמצא שעל התביעה הנוכחית, שרק היא מסגרת הדיון, הוא כופר הכל, ולגביה ודאי נכון לומר שאינו מעיז, וכמו שבהודאה הקודמת לתביעה נאמר כן ה"ה כאן⁴¹. יצויין, כי אפשר שנציב את תוס' כדרך רש"י בר"ן, שדווקא בפקדון ישנו היעדר תביעה, ואזי יתיישבו תוס' על דרך יישוב זו, או שסברו כגאונים ועל פי דרך אחת ההסברות לעיל לשאלה כיצד הפכה טענת ההילך את הנתבע לכופר הכל.

39. ואולי אף יותר גדולה וכפי שטוען הנחלת דוד (על אתר) כנגד הבנת תוס' ברב ששת.

40. מהלך קושיא זו וחלק מתירוניה דלקמן שמעתי מידידי הרב אמיר נ"י משיבת מצפה רמון וישרו בעיני, ע"כ סמכתי ושמחתי להביאם כאן.

41. כלומר- אפי' רב ששת לא התכוון לפי תוס' לדרך השניה במאירי.

ד. "תנא תונא" ממשנתנו- הבנות הראשונים⁴²

בגמ' נאמר שרבי חייא הביא ראייה לכך שטענת "הילך" מחייבת שבועת מודה במקצת מדין "שניים אוחזין" במשנה, 'שהרי כיון שתופס האחר בחצי, "הילך" הוא'⁴³ ופסקה המשנה שחולקים בשבועה. מכח מה חייבים שבועה? מבינה הגמ' כעת שזו שבועת מודה במקצת, למרות שמדובר במצב של הילך, ומכאן שהילך חייב! בפשטות, בשלב זה מזהה רבי חייא ב"שניים אוחזין" מצב של הודאה במקצת אל מול תביעה, שהרי כל אחד הטוען "כולה שלי" למעשה תובע מן השני את הכל והשני, לעומתו, כביכול מודה בחצי, כמבואר לקמן, ולגבי אותו החצי אומר "הילך", שהרי התובע כבר תפוס בו. רב ששת דחה את הראייה ממשנתנו, מפני שהשבועה במשנתנו אינה שבועת מודה במקצת מדאורייתא, אלא תקנת חכמים, שלא יתקוף אדם את טליתו של חברו". רבי חייא מיישב את הראייה בכך שגם תקנת חכמים זו חייבת להתבסס על נתוני בסיס לשבועה דאורייתא, שלמרות שבשורה התחתונה אין בנסיבות אלו שבועת מודה במקצת מ"מ תקנו מדרבנן שכן יישבע.

הקושי העצום בפשט, ובו עסקו הראשונים הוא סתירה פנימית בסברת הסוגיא. מחד, שללה הגמ' לעיל את הראייה ממשנתנו לרבי חייא קמייתא, מפני שלטובת כל אחד מן האוחזים יש אנן סהדי ולכן אותה הטלת שבועה מקוזזת. מאידך, למרבה הפלא, הבינה הגמ' שכן שייך להביא ראייה ממשנתנו לשיטת רבי חייא בדין הילך. אולם, סוף סוף אותה הבעיה- שהמודה במקצת הוא דו כיווני ומקוזז- בעינה עומדת!?

א» רש"י פירש שהראיה מהמשנה לדין הילך בנויה ורוכבת על בסיס רבי חייא קמייתא, כלומר זיהינו במקרה של "שניים אוחזין" תביעה כפירה ועדים (דהיינו אנן סהדי) על מקצת. ולפי זה, הקושי הנ"ל על הגמ' אף מתעצם. **סיעת ראשונים (רמב"ן, רשב"א ור"ן)** ביארו בדעת רש"י כי אכן הגמ' חוזרת כעת לשלב שלפני קושיית

⁴². בהבנת ה"תנא תונא" השתדלנו לסכם את עיקר שיטות הראשונים, ביארנו וסידרנו מעט, מפאת קיצור היריעה. ועוד רבה העבודה ליישב הדברים ובנוסף לכך להשוות בין הבנת ה"תנא תונא" ובין הבנת כל פטור הילך, לעיל.

⁴³. בתרגום חופשי לעברית.

⁴⁴. כדברי רבי יוחנן, לעיל ג.

הדו-צדדיות על הראיה לרבי חייא קמייתא. אדרבה, עצם קושיית הדו-צדדיות לעיל נסמכת על המסקנה כאן שהשבועה במשנתנו תקנת חכמים היא⁴⁵.

ב» **תוס'** (ד"ה "ותנא תונא") הבינו שבשלב זה של הסוגיא משנה הגמ' את הנחת היסוד ורואה את החצי שכל אחד מהם תפוס בו לא כאן סהדי אלא כעין הודאה של השני כלפי התפוס⁴⁶. על כל פנים, כעת פתחנו דרך חדשה ושונה להביא ראיה מהמשנה גם לרבי חייא קמייתא. הקשו התוס' שסוף סוף קשה שאלת הגמ' גם בהודאה דו-כיוונית? השיבו התוס' שאכן הגמ' כאן בונה על היישוב שתביא לבסוף, שדין השבועה שבמשנה הוא שבועה דרבנן כעין דאורייתא. לפי זה, הקשו כעת התוס' - מדוע, לפי האמת, יישוב זה לא ניתן לשמש כלפי הראיה מהמשנה לרבי חייא קמייתא? ותרצו התוס' כי כעת מתברר שאין לראות את התפיסה כ-"אן סהדי" אלא כהודאה. רבי חייא קמייתא עסק במקרה שיש עדים נגדו על חצי מכפירתו, וממילא לא שייך שם הודאה ואין ראיה מהמשנה. לבסוף, נשארים תוס' בצ"ע - מדוע הגמ' לא ציינה שהקושי לראיה מהמשנה לרבי חייא קמייתא הוא בהתייחסות לתפיסה ולא בבעיית הדו-צדדיות? ויש ליישב⁴⁷.

ג» **הרמב"ן** מתרץ בכיוון העקרוני של התוס' אך בנתיב שונה. הרמב"ן מסביר שהגמ' משנה כעת את ההתייחסות לתפיסת חצי הטלית. במקום לראות כאן "אן סהדי דחציה של כל אחד", כפי שהנחנו בסוגיית רבי חייא קמייתא, מעתה נראה בתפיסה - היעדר כפירה על החצי שהשני תפוס בו, אך לא כתוס', שיש הודאה, אלא במובן השלילי, שאין כפירה. גם הרמב"ן, כתוס', מסביר שהגמ' סומכת על סוף דברי רבי חייא בסוגייתנו, שבמשנה יש שבועה דרבנן כעין דאורייתא. ובאמת, אם אכן היינו באים מצד ההודאה (כתוס'),

⁴⁵. אמנם, קשה להבין מה וכיצד נתיישב לנו בהסבר זה דבריו של רש"י דסוף סוף מהלך הגמרא מוקשה ממה נפשך - כיצד בונים ראיה בעזרת משהו שכבר נפל ונדחה? ומצווה ליישב.

⁴⁶. ולכאורה חידוש עצום מונח כאן בדבריהם, כפי שהעירו אחרונים, ויש לעיין ומצווה ליישב.

⁴⁷. והאריכו המפרשים לפלפל בדברי תוספות, וכאן קיצרנו.

ברור היה שקושיית הדו-צדדיות מבטלת כל אפשרות להביא ראיה מהמשנה (אפילו אם היא משופרת על-ידי ה-"כעין דאורייתא") בדיוק כפי שנפלה הראיה כשבאנו מצד העדות (אנן סהדי). אולם, בהיעדר כפירה ניחא⁴⁸!

ד «הר"ן מסביר שאם מדובר על שם וגדר של 'תביעה', כמובן שאינו מותנה ב-'כמה אקבל ממה שתבעתי'. אולם, שם וגדר 'כופר' תלוי ומוגבל ל-'מה שנשאר בידי ואינו עובר לידי של התובע. מבחינה זו, במקרה של "שניים או חזין" כל אחד לכאורה כופר רק בחצי, שהרי החצי השני מצוי כבר בידי התובע, שאכן תובע גם אותו. ובזאת בא הדמיון למודה במקצת, ולא שמדובר ממש במקרה של מודה במקצת. רב ששת דוחה את הראיה, מפני שסוף סוף אנו רואים את הטלית כמפולגת עוד קודם לתביעה ואם כן נאמר בהילך כמו בכל הודאה שקדמה לתביעה, שאינה נחשבת להודאה במקצת, ועל כרחנו שבועה זו היא תקנת חכמים⁴⁹. מכלל דברי הר"ן משמע שהגדרת מודה במקצת מבוססת יותר על העובדה שחלק מן התביעה שייך לתובע ופחות מצד שהנתבע הודה במשהו. דברים אלו מקבילים, לכאורה, לשיטות שצריך הודאה המחייבת, וכן שפסק ביי"ד על מקצת התביעה מהווה סיבה לשבועה על השאר⁵⁰. ואולי נמשך הדבר משיטת תוס' הרא"ש בסוגיא הקודמת, שיסוד דין מודה במקצת נובע ממישור של גלגול מממון לשבועה, כפי שנגענו לעיל.

ה «המאור מבאר כי כל נקודת ההשוואה בין הילך למשנתנו אינה בזיהוי משנתנו כמקרה של המודה במקצת והילך, כי זו אכן השוואה דחוויה ושלולה⁵¹, אלא באנו להוכיח את העיקרון הבסיסי של הילך, שהמזומן ליתן הוא כבר כעת כנתון, מהקשר אחר, של כל הראוי להיחלק הרי הוא כחלוק כבר, אותו מצאנו במקרה של

48. אלא שהרמב"ן אינו מבאר מדוע היעדר כפירה מתגבר על בעיית הדו-צדדיות. ושוב קיצרנו, מחוסר ביאור מיושב לדבריו. ולקמן נציע בר"ן שיהווה ביאור לרמב"ן.

49. ולכאורה ניתן להבין את הר"ן כביאור מעולה לרמב"ן.

50. יעויין קצוה"ח, סי' ע"ה, ס"ק א.

51. לפחות מצד הדו צדדיות וייתכן שזה סימן שהשוואה שלולה מיסודה.

"שניים או חזין", שרק על-פי ההבנה שהטלית כבר נחשבת כעת כמחולקת שייך לקיים את דין השבועה במשנתנו. הקושי לכאורה על שיטתו הוא אי התאמתה ללשון סוגיין "והא הכא כיון דתפיס הילך הוא", ושמא יפרש "כהילך הוא" וצ"ע.⁵²

ה. סיכום

וכסיכום כללי למאמר ניתן לומר:

ראינו שיטה המצמצמת את פטור הילך, רק למצב פקדון (ר"ן ברש"י) או שכמותו (-מעות המילוח המקוריות, אשרי ברש"י) בארנוה על בסיס סברת "תביעה שגויה". (ועיין לעיל סיכום דעות נוספות ברש"י).

מאידך, דעת הגאונים ורוב הראשונים שרב ששת ור"ח נחלקו בכל המצבים. את פטור "הילך" וציר המחלוקת לשיטתם, בארנו בג' אופנים.

א) הנכונות לתת כעת, יוצרת לפי רב ששת מעמד של תביעה מפוצלת/מוקטנת וממילא כל הזעזוע שיוצרת ההודאה נבלם (וזהו 'כמאן דנקט'). ולעומתו, סבר ר' חייא ש"הילך" לא מוחק/מפצל.

ב) מודה במקצת נובע מהודאה משמעותית מצד עצמה או מצד שעוברת דרך בית-הדין. ב"הילך" נחלקו האם אכן קיימת כזו הודאה או לאו. (עפ"י סברת "גלגול" לתוס' רא"ש/גדרי הודאה עפ"י קצות-החושן)

ג) העמדה הנפשית של מודה במקצת+"הילך" היא של כופר לרב ששת או של משתמט לרבי חייא. (המאירי)

לאחר-מכן נגענו בהבנת "המאור" וביישוב שיטת תוס' מול השיטות הנ"ל. סיימנו בביאורי הראשונים את ה"תנא תונא", כהשלמה לפשט הסוגיא. להלכה- נפסק כרב ששת ש"הילך" פטור אף במלוה, כדרך רוב הראשונים.⁵³

תם ולא נשלם שבח לאל בורא עולם
ויהי רצון שנזכה להוסיף עוד לקח בסוגיא זו בתוך כל דברי תורתך.

⁵² ובביאור שיטתו בהילך הרחבנו כבר לעיל.

⁵³ שו"ע, חו"מ, סימן ע"ה, סעיף ו'.